

čevši od autora u časopisu) biti otvorenijom za izučavanje Prirode u cjelini. Potonje se temelji na provedenoj kritici postojećih struktura i mišljenja te izmjeni modela znanstvenog i ljudskog gledanja na svijet, što će omogućiti nova otkrića, znanstveno-tehnološki napredak i promjenu duhovno-moralno-socijalne slike društva u cjelini. S nadom u takvo, bolje istraživačko i otkrivačko sutra, svakako treba autorima, redakciji i djelatnicima Instituta za kozmologiju i filozofiju prirode čestitati na tome što su ostvarili prvi korak na putu prema onome što će se tek u budućnosti pokazati kao izvanredna zajednica fizičara, filozofa, astronoma, matematičara i drugih znanstvenika koji u suradnji s još izvanrednijim širim slojem društva i društvenih zajednica otkrivaju, ukazuju i djeluju s obzirom na izazove fundamentalne prirode.

Filip Martin Svibovec

Anicius Manlius Severinus Boethius

Consolatio Philosophie / Utjeha filozofije

Kršćanska sadašnjost –
Dominikanska naklada Istina,
Zagreb 2021., prev. Šimun Selak

Pitanje smrti i vlastitoga suočavanja s njom jedno je od temeljnih egzistencijalnih pitanja svakoga čovjeka, pa je ono duboko ukorijenjeno i u filozofsku tanatologiju. Život (filozofa) predstavlja svojevrsnu pripremu na smrt – stara je platonovska teza – a promišljanje o smrti ujedno označava i način pristupa životu i njegova razumijevanja.

U bogatoj je filozofskoj ostavštini Manlija Anicija Severina Boetija najpoznatije djelo *Utjeha filozofije* (lat. *Consolatio philosophiae*) iz 525. godine, koje karakterizira strogo filozofski pristup promišljanja o najdubljim tajnama ljudskoga postojanja. Riječ je o remek djelu autora koji se nakon uspješnoga osobnoga i društveno-političkoga života, popraćenoga zauzetim i plodnim znanstveno-filozofskim radom, zbog lažne optužbe u kontekstu političkih intriga, našao u nezavidnoj situaciji suočavanja sa smrću. Suočavanje s vlastitom prolaznošću i koncem života samo

je po sebi izazovan trenutak, a mora uvelike biti dodatno intenziviran kada se radi o ne-utemeljenoj optužbi i podvali donedavnih najbližih suradnika. Nemoć pred nepravdom čovjeka koji je cijeli svoj život nastojao živjeti čestito i istinoljubivo s istančanim osjećajem za pravednost, životni je paradoks koji teško može biti racionalno dokučen i barem u određenoj mjeri opravdan. Upravo je to nastojao i uvelike uspio Boetije u svojoj knjizi *Utjeha filozofije*, u kojoj promišlja o čovjeku općenito, o prirodi i Bogu, o sreći i sudbini, kao i o istinskim i prividnim dobrima, dobru i zlu. Nastojao je strogo filozofski dosegnuti u čemu se sastoji pravi smisao ljudskoga života, polazeći od trenutačne vlastite životne situacije i uzdižući se kroz filozofski diskurs do najviših horizonata spekulacije. Taj proces ilustriran je dvama grčkim slovima na haljini personificiranoga lika filozofije s kojim Boetije razgovara i predstavlja motiv čitave *Utjeha filozofije*. Naime, na donjem rubu haljine stoji grčko slovo π za $\pi\rho\alpha\kappa\tau\iota\kappa\eta$ kao praktičnu filozofiju, a na gornjem rubu slovo θ za $\theta\epsilon\omega\rho\eta\tau\iota\kappa\eta$ kao teoretsku filozofiju. Riječ je o tradicionalnoj podijeli koju je Boetije prevodio s *philosophia activa* i *philosophia speculativa*, pa se i cijeli razgovor kao po ljestvama uzdiže od aktivne životne situacije do visoke spekulacije.

Utjeha filozofije doživjela je novo hrvatsko izdanje, obogaćeno dodatnim pojašnjenjima i drugim korisnim tekstovima. Uz opći uvod s informacijama o samome prijevodu knjige i osnovnim crticama iz Boetijeva života, urednik knjige pripremio je i pet vlastitih uvodnih tekstova u kojima sažima bitne naglaske svake od Boetijevih knjiga, te na taj način olakšava praćenje i samoga sadržaja, kako pojedinih knjiga tako i cjelokupnoga djela.

Kao i svatko tko doživi tešku nepravdu, Boetije započinje poemom prisjećanja na vlastite uspješne dane koji se ubrzo pretvorile u neželjenu nesreću. Personificirani lik filozofije u obliku mlade žene »dostojanstvenog izgleda [...] krepkog držanja i neiscrpane životne snage«, pažljivo i empatično osluškuje Boetijevu jadikovku protiv doživljene nepravde i stava kako je trebao biti nagrađen zbog pravednoga života, a ne krivo optužen i kažnjen zbog nečega što nije počinio. Upustio se u političke vode potaknut filozofskom idejom da se mudri i pravedni trebaju baviti javnim stvarima kako bi pretekli sve zlobnike u državničkim poslovima, a koji su i njega došli glave optuživši ga za izdaju i osudivši ga na smrt. Riječ je o pitanjima koja se duboko tiču situacije u kojoj se našao Boetije zatvoren u tamnici, opterećen osjećajem vlastite nezatnosti. Kroz dijalog s alegorijom filozofije odgovor ide u pravcu razlikovanja istine o slobodi koja nije samo lišenost vanjske prisile, nego predstavlja i slobodu duha. Filozofija ga podsjeća kako

su svi njezini poklonici redovito bili izlagani opasnosti i stradavali jer su slijedili njezina etička načela. Time se praktički naznačuje u kojem će pravcu ići daljnja rasprava kojoj Boetije daje terapijsku oznaku za vlastito izlječenje.

Filozofija mu ukazuje na uzrok njegove bolesti i stvarni problem: »više ne znaš što si!«. To implicira da je Boetijeva poteškoća prvenstveno spoznajne naravi, odnosno uz nedostatak samospoznaje zaboravio je i što je svrha stvari te koji su načini upravljanja svijetom. Pozvan je iznova otkriti snagu razumske prosudbe kao filozofskoga buđenja i izlaska iz misaone umrtvljenosti. Boetije se kroz dijalog vraća samome sebi i shvaća prolaznost svega što je do tog trenutka bilo u središtu njegova života te otkriva sadržaj istinske *fortune*. Filozofija ga upozorava kako je sreću tražio na krivome mjestu umjesto da se okrenuo vlastitoj nutрини, spoznavanju samoga sebe i ponovnom otkrivanju vlastitoga položaja u odnosu prema voljenima, Bogu i svijetu.

Problemiziraju se i pojedinačni putevi kojima ljudi žele doći do blaženstva, pa ga filozofija upozorava kako se bogatstvom ne može dosegnuti istinsko zadovoljstvo, ni vlašću moć, ni čašću poštovanje, ni slavom glasovitost, a ni nasladom radost. Uspjeh koji je i on sâm doživio u svojem životu rezultat je samo dobre sreće koja mu je tada bila naklonjena, čiju prolaznost i prevrtljivost ne smije smetnuti s uma – dapače, treba je prihvatiti. Boetije konačno počinje shvaćati da je prava sreća samo Bog koji uređuje sve stvari, pa samim time i njegovo vječno mjesto. Ona je u njemu samome jer je svaki sretan čovjek kao Bog.

Nadalje, u razgovoru s filozofijom tematizira se i smisao čovjekova postojanja i njegova odnosa prema kozmosu, pri čemu se opravdava mudrost i dobrota Providnosti. Boetije se pod vodstvom filozofije vraća istini s ciljem uvida kako je moć zlih ništavna i kako zlo ne ostaje nekažnjeno. Ono je uzrokovano ljudskim neznanjem na temelju kojega oni slabiji i traže sreću u prividnim i prolaznim dobrima, gubeći takvim postupanjima vlastitu ljudskost. Filozofija Boetiju nastoji protumačiti ljudsku percepciju zla i navodi kako se neravnoteže koje zlo stvara iskorjenjuju u Božjoj vječnoj prisutnosti. Poziva ga da ne preuveličava vlastitu nesreću te da prihvati kako sve što se događa ima neki smisao, bez obzira na to što se ponekad sve čini nepromišljenim i slučajnim. U posljednjoj knjizi raspravlja se o pitanjima vezanim za Božju providnost, te s time usko povezano i pitanjima o nenadanim slučajevima i slobodi volje. Težnja prema božanskome i kontempliranje božanskoga uma vodi prema istinskoj sreći i oslobođenosti od zamki sudbine. Tako se ozdravljenje kojemu je Boetije podvrgnut, uz prijelaz s krivoga mišljenja pre-

ma istini, predstavlja i kao jačanje izgubljene slobode.

Porijeklo zla i pitanja vrijednosti života te (ne-)moći pravednosti pred nepravdom, granična su filozofska i teološka pitanja, a Boetije na njih nastoji pronaći odgovor u svojoj čeliji u kojoj čeka vlastitu smrt. Relativizirajući vlastito postojanje irelevantnim unutar vječne strukture kozmosa te pronalazeći utjehu u Božjoj providnosti, Boetije pod vodstvom alegorijskoga lika filozofije ozdravlja i uvida smisao prave slobode. Na taj se način otkida od ruke sudbine i poduzima jedino što mu je i bilo moguće, odnosno pokušava shvatiti što i zašto mu se stvari događaju. Dolazeći do istinske samospoznaje otkriva i nove horizonte vlastitoga ustrajanja u životu prema etičkim načelima, bez obzira na prividnost njegove promašenosti.

Utjeha filozofije sastavljena je u poeziji i prozi te otvara brojna granična pitanja koja trajno – ne samo da ostaju aktualna nego mogu pripomoći svakome tko promišlja o životu i vlastitog prolaznosti te o značenju predstojeće smrti. Riječ je o filozofskoj raspravi o temeljnim egzistencijalnim pitanjima koja i samoga Boetija predstavlja kao filozofa u pravom smislu riječi, odnosno kao čovjeka kojemu je filozofija predstavljala životno opredjeljenje. Čak i današnjeg sekulariziranog čovjeka, kojemu se tijelo čini smrtnim, a postojanje konačnim, Boetijev dijalog s filozofijom može potaknuti na vlastito propitkivanje, povratak vlastitog nutрини i traženje smisla vlastitoga života sa svim njegovim nedaćama i gubitcima. Pritom Boetije ne nudi nikakva *instant* rješenja za životne poteškoće, nego se upušta u ozbiljnu intelektualnu ustrajnost prema samospoznaji i jasnijem razumijevanju stvari oko sebe. Time uvida mogućnost jasnoga razlikovanja prividnih i prolaznih dobara od onih trajnih i istinskih, a koje vode pravog sreći kao najvećoj nagradi ljudskome životu. Dakle, uz temeljnu poruku djela o prevrtljivosti ovozemaljske sreće i traženju istinske *fortune* na pravome mjestu, Boetije *Utjehom filozofije* upućuje čitatelje i na važnost ozbiljnoga i odgovornoga suočavanja s konkretnim životnim situacijama, bez obzira na to kako one bile složene i kako se činile bezizglednima.

Novo izdanje Boetijeve *Utjehe filozofije*, toga klasika antičke utješne literature, dodatno obogaćuje hrvatsku filozofsku (i teološku!) literaturu i omogućuje čitateljima kvalitetno (su)razmatranje temeljnih životnih situacija, napose onih zamršenoga obilježja. Pripomoć filozofije kao intelektualnog dosezanja smisla vlastitoga postojanja te ozbiljnoga i odgovornoga pristupa životu bez sumnje pridonosi kvaliteti življenja. Sve to skupa i više nego dovoljno opravdava pojavu novoga hrvatsko-

ga izdanja, tim više što je ono dodatno obogaćeno i izborom Boetijevih djela i relevantnih studija koja su posvećena njegovu liku i djelu na različitim jezicima. Osim toga, urednik ovoga izdanja upućuje i na izvore nadahnuća pojedinih Boetijevih izričaja te ih jasno verbalizira u brojnim bilješkama. Na taj se način čitatelji dodatno mogu obogatiti i proširiti vlastite horizonte kontekstualnim razumijevanjem čitavoga djela.

Ivo Džinić

Ruedi Imbach

Portret pjesnika kao filozofa

O filozofiji Dantea Alighierija

Dalmatinska naklada Istina, Zagreb 2022., prev. Maja Herman Duvel

Knjiga *Portret pjesnika kao filozofa* s podnaslovom *O filozofiji Dantea Alighierija* Reudija Imbacha (rođ. 1946.), jednog od najpoznatijih povjesničara srednjovjekovne filozofije, sveučilišnog profesora sa Sveučilišta u Fribourgu (Švicarska) i Parizu (Sorbonne), primarno je važna s obzirom na to da jednu od najvećih intelektualnih ostavština u povijesti Zapadne civilizacije, onu Dantea Alighierija (1265. – 1321.), pri čemu se to prije svega odnosi na njegovu književnu ostavštinu, gleda iz filozofijskoga kuta. Knjiga se sastoji od uvoda i četiriju većih poglavlja: (1) »Poimanje filozofije«, (2) »Filozofija jezika«, (3) »Primjeri prisutnosti filozofije u *Božanstvenoj komediji*« te (4) »Politička dimenzija nauka o umu i temelj političke teorije«.

Prije daljnjeg, dubljeg prikaza knjige važno je upozoriti na autorov opravdan oprez, a posljedno i njegov nagovještaj intencije o pristupu Danteu već od samog naslova i podnaslova knjige. Iako autor knjige ima namjeru ocrtati filozofijske stavke iz intelektualne ostavštine Dantea Alighierija, bilo da se radi o književnoj, bilo da se radi o filozofskoj ostavštini, ipak shvaća i važno mu je odmah na početku naglasiti da Dantea treba primarno shvaćati kao umjetnika, književnika, odnosno kao pisca neizmjerne vještine, a čija *Božanstvena komedija* nosi sveltremensku estetsku vrijednost. Dakle, s razlogom autor već u naslovu naglašava da se radi o portretu književnika

kao filozofa, a ne obratno, što nas upozorava na primat shvaćanja Dantea kao umjetnika, a tek onda kao autora koji je dao u književnim djelima i filozofskim raspravama vrijedan potencijal za ocrtavanje filozofije. Ili, kao što autor kaže:

»... riječ je o filozofskom pogledu na Danteovo djelo.« (Str. 6.)

Iz navedenoga treba upozoriti na to da Imbach iz Danteovih tekstova ne izvodi filozofski sustav, odnosno da od Dantea ne radi ono što on nije, već da želi izdvojiti ono iz Danteove ostavštine što se jasno može svrstati u filozofski diskurs, tj. ocrtati njegovu filozofiju.

Portretiranje velikoga pjesnika talijanskoga i svjetskoga humanizma kao intelektualca koji je imao što reći o filozofiji, Imbach kreće u duhu karakteristika bitnih pojmovnih odrednica, odnosno poglavljem o Danteovu načelnom poimanju filozofije želeći predstaviti što za Dantea uopće znači filozofija te zašto mu je ona kao velikome misliocu od iznimne važnosti. Prije isticanja Danteova shvaćanja uređenja svemira i znanja s kojima je uređenje komplementarno, valja upozoriti na biografski moment koji Imbach smatra iznimno važnim za Danteovo zanimanje za filozofiju, a to je smrt njegove voljene Beatrice. Dante nekoliko godina nakon smrti Beatrice susreće plemenitu gospu (tal. *donna gentile*) čiji razvoj ljubavi prema njoj simbolizira Danteov put prema filozofiji, tj. prema spekulativnoj (samo)refleksiji. Razvoj ljubavi prema plemenitoj gospi, koji istovremeno znači oporavak od teške duševne i fizičke boli zbog gubitka voljene ljubavi, znači da je:

»Filozofija pružila Danteu neočekivana intelektualna zadovoljstva zbog kojih je zaboravio gubitak svoje prve radosti duše. Filozofija mu se ponajprije predstavila kao tješiteljica, ali se nije na tome zadovoljila jer mu se potom otkrila onakvom kakva ona jest. Tako ju je on doživio u njezinoj pravoj ljepoti.« (Str. 10.)

U prvome poglavlju, osim važnosti uopće shvaćanja filozofije i motivacije Dantea da se bavi filozofskim načinom mišljenja, Imbach nas upućuje na Danteovo shvaćanje svijeta u kojemu je, bez obzira na oslanjanje na tradiciju, Dante iznio originalno mišljenje, tj. sustavno shvaćanje svijeta. Oslanjajući se na njegovu *Gozbu*, Imbach piše da se Danteovo cjelovito shvaćanje svijeta ogleda u misli da se svijet sastoji od sedam planetarnih neba iza kojih slijede nebo zvijezda stajaćica, kristalno nebo i ognjeno empirijsko nebo, a za koje je bitno naglasiti da se vežu uz sedam znanosti Trivija i Kvadrivija. Dakle, prvih sedam neba veže se uz gramatiku, dijalektiku, retoriku, aritmetiku, geometriju i astrologiju, što je važno u smislu da se Dante oslanja na tradicionalno antičko mišljenje, ali i što nas